

helyet, hanem az akkori modern építészet jelességei is: a pesti Vigadó, a Nemzeti Múzeum díszterme, példái a haza alkotó erejének, ösztönzői a jogos nemzeti büszkeségnek. S helyet kaptak a történelem csendes tanúi, a falusi templomok.

Nagy Miklós albuma a kiegyezés utáni években jelent meg, s ez természetesen rányomta bélyegét történelmi és politikai szemléletére. Az első kép és szöveggörgető: Deák Ferencé. Kép és szöveg hódol Werbőczy, István főherceg és Andrássy Gyula személyének is. E nemesi-konzervatív és 67-es színezetűk száma azonban eltörpül a függetlenségi szellemű közleményeké mellett. Portrét kapott Bocskai, Bethlen Gábor, Zrínyi, Rákóczi, Kossuth, Görgei (az árulás vádjá nélkül), számos reformkori politikus (Széchenyi nem) és a szabadságharc honvéd-tábornokainak egész sora.

Nyomat hagyott az albumon a kor uralkodó ízlése, a népeletnek a népszínművekre jellemző szemlélete is. A többé-kevésbé szakszerű néprajzi leírások közé novellisztikus életképek vegyülnek a fiát hazaváró anyáról, a pusztá hervadó virágáról, (akin a hűtlenül elhagyott leányt kell érteni) — az effélék azonban a terjedelemnek csak töredékét teszik ki.

A korszellem megnyilvánulása továbbá az album egészét jellemző liberális szemlélet. A néprajzi közlemények az akkori Magyarország minden nemzetiségének életét, szokásait, viseletét bemutatják, nem feledkezve meg a cigányokról és a batyus zsidókról sem. Rólik szólván a hangnem mindenkor rokonszenvvel teljes, sohasem sértő. Az a felfogás, mely a magyarok és másjakékat együttélését mint békés családi életet ábrázolja, lehet idealizáló és némileg paternalista, de mindenesetre példásan jóindulatú.

Akkor is, ha a még közeli múlt szomorú eseményeiről esik szó. Nagyenyedről írván, Szász Károly nem hagyhatta említés nélkül, hogy 1849-ben a város „a legiszonyúbb vandalizmus martalékává lőn”. Január 8-án „éjfélkor tizenkét ponton egyszerre gyúlt meg a város, s a tűz és a vérszomjas oláhok riadalma egyszerre költötte föl az első álomba merült lakosokat”. Nem volna csoda, ha ezek után a szerző haragos szavakkal festené a szörnyű és menthetetlen öldöklést — de nem teszi! Inkább ezt írja: „... a várost megemészto lángra, a papot, oltárt, csecsemőt, nőt, aggot nem kímélő vérengzésre — fátyolt borítunk”.

Ennél is meglepőbb nemzetiségi toleranciáról, sőt emberi nagyságról tanúskodik Lukács Béla egyik írása.

Lukács Béla a méltatlanul elfeledett írók közé tartozik. 1847. április 27-én született Zalatnán, ahol apja gazdag bányatulajdonos volt. Jogi tanulmányai után irodalmi térre lépett. 1866-tól gyakran találkoznak nevével a *Vasárnapi Újságban*: cikkeket írt a bányászletről, a vásározó és cseberkészítő oláhokról, a moldvai csángókról. Később érdeklődése a közgazdaság felé fordult; ő írta az első könyvet az 1848–49. évi forradalom pénzügyeiről. 1872-ben Szamosújvárt Deák-párti programmal képviselővé választották, a közéleti pályán a kereskedelmi miniszterségig emelkedett. 1901. január 7-én öngyilkossággal vetett véget életének.

Nagy Miklós albumának Lukács Béla volt az egyik legszorgalmasabb munkatársa. Főként erdélyi témákról írt: csatahelyekről és erőtemplomokról, s természetesen szűkebb pátriájáról, a zalatnai bányavidékről. Szülővárosának ugyanaz a sors jutott, mint Nagyenyednek: lakóit legyilkolta „a felbújtott vad szenvedély”. Lukács Béla, páratlan önuralommal, meg sem említi, hogy egész családja a legyilkoltak között volt (ő maga — a borzasztó esemény idején másfél éves csecsemő — különös véletlen folytán menekült meg), bosszúszózat helyett lélektani és társadalmi magyarázatot keres a véres eseményre.

Ha Lukács Béla semmi mást nem írt volna, mint e léleknagyságtól ihletett sorokat, ha Nagy Miklós semmi egyebet nem közölt volna, mint Lukács Béla e cikkét: az utókornak akkor is kötelessége volna tisztelettel s halálával őrizni nevüket s emléküket.

Nagy Miklós honismertető albumának nem minden közleménye egyforma színvonalú, többségük azonban ma is érdekes olvasmány. A leírások rendszerint nem statikusak, hanem egy-egy utazás mozzanatai, változó nézőpontokkal. Számos cikk őrzött meg becse, forrásértékű s ma már pótolhatatlan adatokat. A szerkesztő és kiváló szerzői a honismereti műfaj fejlődésének magaslati pontjához jutatták el, ahonnan egyaránt nyíltak utak a *Magyarország vármegyéi* című sorozat monografikus tárgyalásmódja, a XX. századi falukutató irodalom szociográfiai alapossága és Möricz Zsigmond riporteri életműve felé.

Lukácsy Sándor

Berzenczey László, Ázsia magányos vándora

A magyar szabadságharcok elvesztése után a harcosok egy része kibujdosott, szétszéledt a nagyvilágban. Így az 1848/49-es szabadságharc menekülő fiai közül sokan lettek világutazóvá, főleg a nyugtalanabbak. A legendás magyar őshazát kutatók fanatikus és tragikus sorsú, de kevésbé ismert képviselője volt az ugyancsak emigráns górgényzentimrei Berzenczey László.

1820. június 20-án született Kolozsvárott, erdélyi nemesi birtokos családban. Kalandvágya már iskolás korában megnyilvánult; megszökött hazulról és három évig csatagolt az országban. Miután a székeludvarhelyi kollégiumban befejezte tanulmányait, 1840-ben táblai írnok lett Marosvásárhelyt. Már fiatalon fontos politikai szerephez jutott, Marosszék követe lett az 1847. évi erdélyi országgyűlésen, ahol felszólalt a jobbágyok felszabadítása, Magyarország és Erdély uniója mellett. Kossuth 1848-ban kinevezte Erdély polgári főbiztosává azzal a feladattal, hogy a székelységet mozgósítsa. Neki köszönhető, hogy az 1848. október 30-i agyalfalvi székely nemzetgyűlés hatvanezres tömege kimondta a hadba

szállást. A harcokban az általa szervezett Mátyás-huszárok ezredének parancsnokaként vett részt. A szabadságharc bukásával jelképesen, „in effigie” ő is bitóra került, így kénytelen volt emigrálni. A Kárpátokon át Moldovába bujdosott.

1849. december 22-én a bulgáriai Sumlában (Sumen) csatlakozott Kossuth emigráns kíséretéhez és ment tovább Kis-Ázsiába. Itt jutott tudomására, hogy K. F. Gützlaff hongkongi német hittérítő, nyelvész és utazó 1850-ben előadást tartott a Magyar Tudományos Akadémián a dzsungár—magyar rokonságról. Ekkor erősödött elhatározássá régi vágya, hogy Ázsiába megy és megkeresi a magyarok őshazáját. Így írt erről később Rovás című emlékiratában: „*En, ki magam a világba találám, egyhamar hazajövetelre semmi reményem, elhatározám Kőrösi Csoma Sándor nyomát követendő száműzetésem napjait a Himalája hegyei között tölteni, hátha dacára előleges készületlenségemnek, találok egy Colombus-tojásra, valami felfedezésre a magyar nyelv és nemzet eredetét illetőleg.*”

De csak nagy kerülővel a fél világot beutazva jutott Ázsiába. Ugyanis 1851-ben elkísérte emigráns társaival Kossuthot amerikai körútjára. A nagy ünnepeket után azonban, a nyugtalan Berzenczey elhatározásához hiven elhagyta társait és útnak indult: átkelt a Csendes-óceánon és viszontagságos utazás után 1852 áprilisában Hongkong kikötőjébe ért.

Hongkongban már nem találta életben Gützlaffot, de megismerkedett John Bowringgal, az angol nagykövettel és nyelvessel, aki személyesen ismerte Kőrösi Csoma Sándort. Ő hívta fel figyelmét egy, a kínai Kuku-Nor tartományban élő „hung maül” nomád lovasnépről írt tanulmányra. A hung szó felizgatta Berzenczey képzelését, és úgy érezte, hogy megtalálta a „titok” nyitját. Neki is vágott volna az útnak, India felől Tibetnek, Kőrösi Csoma tervét követve, de a kínai hatóságok ezt megghiúsították. Ezek után csalódottan visszatért Európába, Londonba. Onnan meglátogatta a La Manche-ban levő Yersey szigeten élő emigráns társait, köztük rokonát Teleki Sándort. A száműzöttek e nemzetközi aziliumában ismerkedik meg Victor Hugoval is.

1853-ban kitört a krími háború, ami új reménységgel töltötte el a magyar emigrációt. Berzenczey Konstantinápolyba siet, részt vesz török oldalon a harcokban, Szevasztopol ostromában is. A háború kimenetelével, mivel Ausztria semleges maradt, a reményések összeomlanak. Hősünk a kis-ázsiai Bruszszában húzza meg magát, évekig betegeskedik; a honvágy, otthon hagyott családjának sorsa győtri. Felesége közben meghalt, gyermekei idegeneknél hányódtak, birtokait elkobozták. 1862-ben a galaci osztrák konzulnál hazatérésre jelentkezett, mire Klagenfurtba internálták, ahol Görgey Arthur társaságában töltötte napjait.

A kiegészítés után hazatért Erdélybe, rendezte családi ügyeit és újra részt vett a politikai életben. Marosvásárhely ellenzéki képviselője lett s úgy látszott, hogy végre megnyugszik. S ekkor, 1873-ban a messzi Ázsiában történő események újabb fordulatot adtak életének. Kínában kitört a tájping forradalom, a birodalom nyugati részében pedig megindult a turkesztáni függetlenségi mozgalom, Jakub kasgári emir vezérletével. Ennek következtében ez az ismeretlen belső-ázsiai hegyvidék a két terjeszkedő nagyhatalom, Anglia és Oroszország ütköző pontjává vált. Az adott új politikai helyzetben Berzenczey új lehetőséget látott és mindent elkövetett, hogy régi álmát megvalósítsa. Otthagytó mindent és 1873 áprilisában Szentpétervárra utazott. A cári kormány segítségével, melynek érdekeit is szolgálta, Szibérián keresztül eljutott a Tien-san északi lábánál fekvő orosz határhoz erődbe, Narinszkba. Egyedül, lóháton átkelve a Tien-sanon érkezett Kasgárba, Jakub kán székhelyére. Innen ÉK felé haladva újból átkelt a Tien-sanon és elérte Dzsungáriát, de a kínai hadsereg előnyomulása miatt kénytelen volt visszafordulni.

Kasgárnak tartva, Jakub kán kirgizei elfogják és fogságba vetik az orosz kémnek vélt elcsigázott, magányos utazót. Kasgárban szerencséjére a sors összehozza D. Forsith-tal, az angol—mongol barátsági és kereskedelmi egyezményt létrehozó és az Indiába visszatérő angol expedíció vezetőjével, akinek közbenjárására a kán szabadon bocsátja Berzenczeyt. Kérését azonban, hogy az expedícióhoz csatlakozhasson megtagadja, csupán azt engedi meg, hogy a nyomukban haladhasson.

Ennyi megpróbáltatás és kudarc után indult vissza egyedül, lóháton, beteg az angol expedíció nyomában. Átkelt a Karakorumon, a Himaláján és Delhin át érkezett Bombaybe 1874. szeptember 6-án. Ugyanezt az utat szakította meg Kőrösi Csoma Sándor 1823-ban, észak felé menet, majd tette meg 1908-ban Stein Aurél hazánkfia, Ázsia-kutató, nagy nehézségek közepette, de bennszülött kísérettel. Az indiai újságok közül a „Bombay Times” szenzációként ismertette „Belső-Ázsia magányos vándorának” hihetetlen, bravúros útját: kiemelte, hogy egy magyar férfi, Berzenczey László, Kossuth tábornoka a világ legelső embere, akinek sikerült Szentpétervárról jövet a Tien-sanon, Kasgáron, a Karakorumon és Himaláján át eljutni Indiába.

Berzenczey naplójának nagy része utazás közben elveszett, így egyedülálló úttjáról keveset tudunk. Abból ami megmaradt írta meg emlékiratait, melyeket Rovás címmel 1873-ban Kolozsvárott adott ki. Böződi György erdélyi író már 1973-ban jelezte a marosvásárhelyi Igaz Szó című folyóirat 5. számában, hogy könyvet írt Berzenczey életéről, közzétesszi emlékiratait. Sajnos ez a könyv máig sem jelent meg, pedig kevés embernek volt hazánkban ilyen érdekes, regényes és egyúttal tanulságos élete, mint az övé, akiről az anyaországi olvasó vajmi keveset tud. Már ezért is nagy szükség lenne erre a műre és várjuk megjelenését.

Berzenczey 1874 decemberében érkezett vissza Budapestre s onnan haza Marosvásárhelyre. A mérhetetlen szenvedés és a kudarc tudata annyira megviselte idegileg, hogy elméje egyre jobban elborult. Az el nem ismerés és mellőzés miatti elkeseredésben támadó, goromba hangú levelet írt a belügyminiszternek. Ez alkalmat adott arra, hogy mint konok függetlenségi és ellenzéki politikust, elmebeli állapotának megvizsgálása ürügyén a lipótmezői tébolydába vihessék, ahol élő halottként még 9 évet élt.

1884. november 16-án váltotta meg a halál. Így ért véget a szabadságharc és az emigráció egyik leg-
érdekesebb, igen tevékeny tagjának, világvándoraink legvakmerőbb, tragikus alakjának élete.

Életművét sem kora, sem az utókor nem méltatta kellőképpen. Eredeti célját, amiért életét áldozta,
a magyarság őshazáját nem érte el, akár Körösi Csoma Sándor, de ennek érdekében „kénytelen” volt
„mellékesen” körülutazni a Földet. Ez viszont nem is tudatosodott benne, de kortársai és az utó-
korban sem. Pedig ő az első magyar, aki ezt megtette, sőt többet is, mert kb. 70 ezer km-t utazva járta
be a világot, és ilyen nagy utat előtte magányosan senki sem kísérelt meg. Ez az ő nagy érdeme — szerin-
tünk, ugyanis ő ezt minden bizonnyal nem tartaná érdemnek! Körösi Csoma szintén mást valószínűtlen meg,
mint amit akart, de ő fel volt erre készülve. Berzenczey viszont, mivel körülményei folytán a politiká-
ban nem tudott sikereket elérni, óriási akarást ebben a nagy utazásban élte ki. Felkészültség hiányá-
ban viszont, mint laikus utazó tudományos eredményeket nem érhetett el, ehelyett véghezvitte egy majd
emberfeletti, még ma is tiszteletre méltó nagy vállalkozást, és ez semmiképpen nem kisebbíti jelentő-
ségét. Végül is, amiként Körösi Csoma Sándor nem jutott el a Himaláján túl, a „jugarok” országába,
Berzenczey Lászlónak sem sikerült a „hung maulók” földjére lépni. Ez csak Lóczy Lajosnak sikerült
Széchenyi Béla expedíciójával.

Dr. Csiky Gábor

A debreceni agrár-oktatás

1. Debrecen felsőoktatási intézményei közül az egyik legrégebbi hagyománnyal a mezőgazdasági szakoktatás
rendelkezik. 1968-ban ünnepelte centenáriumiát, és az elmúlt esztendőben volt nyolcvan esztendeje, hogy
akadémiai rangot kapott a Debreceni Agrártudományi Egyetem jogelődje, a Gazdasági Tanintézet. Az 1906.
augusztus 30-án életbe lépett 72.445/IV.A. FM rendelet emelte felsőfokú rangra a mezőgazdasági szakember-
képzést — a már meglévő magyaróvári mellett — Debrecenben, Kassán, Keszthelyen és Kolozsvárott. Itt
ildomos megemlíteni azt is, hogy 1845-ben nyitotta meg kapuit a *zeleméri* földművesiskola, melynek alapítása
Karap Sándor és *Diószeghy Sámuel* nevéhez fűződik. Jóllehet, itt csak alsó fokú képzés folyt, s az 1848/49-es
évek harci cselekményeinek esett áldozatul.

Mi tette indokoltá, hogy Debrecen a mezőgazdasági oktatás egyik központjává váljon? Ennek hátterében az
húzódott meg, hogy a város, mint település, megfelelő rangot vívott ki magának: már a XVIII. században az
ország legnépesebb városa, ugyanakkor gazdasági életében a mezőgazdaság — különösen a XIX. század
második felétől — meghatározó szerepet játszik. Sürgetőleg hatott az is, hogy a *Tessedik Sámuel* alapította
szarvasi Practico Oeconomicum Institutum 1779—1806-ig működött, s utána a Tiszántúlon nem volt
megfelelő otthona a mezőgazdasági oktatásnak. A hazai közvélemény mellett, főként az OMGE ösztönözte a
szakképzés fejlesztését. De Debrecen városa is hajlandóságot mutatott arra, hogy „falain” belül létrejöjjön egy
oktatási intézmény.

Az intézet 1883-ig a mai Bem téri kórház egyik épületszárnyában kezdte meg működését. De hamarosan
kinőtte a szűk keretet, s 1883-ban átköltözött a Fűvészkert utcai telken létesített épületbe, amit 1901-ig
használtak, amíg *Pallagon* föl nem épült az 1949-igothont adó oktatási központ.

Ha végigtekintünk a debreceni agrár-oktatás több mint 120 éves történetén, szembeűnő az a szerep, melyet
vállalt az intézmény a szakemberképzés, az agrárfejlődést segítő kutatások és a napi termelési problémák
megoldásához nyújtott tanácsadás terén.

2. Egy oktatási intézményben folyó munka színvonalát már az is fémjelzi, hogy mennyi időt fordítanak a
képzésre. Az alapítástól alig telt el egy évtized, s bevezették a hároméves kurzusokat. Ezzel párhuzamosan
előírták, hogy az elsőévesek az első tanévben a gazdasági gyakorlat minél alaposabb elsajátítására, az erre
fordítandó időt a *Pallagon* lévő *tangazdaságban* töltsék le. Az oktatás lényegét foglalják össze a következő
sorok: „A mai idők alapos gazdasági felkészültséget igényelnek. A gazdálkodás minden ágára kiterjedő,
mélyreható tudományos kiképzésre van a gazdának szüksége. Úgy a *termelőtechnikai*, valamint az *üzleti*
ismeretek teljes kimélyítést kívánunk . . . gazdaságainkat jól is kell *szervezni* . . . az okokat és azok hatásait
elbírálni tudó gazdát jóval kevesebb meglepetés ér . . .”

Az akadémiai rang odaítélésével az FM enyhíteni próbálta Magyaróvár túlszűfoltóságát, valamint a
szakképzétség színvonalát kívánta emelni, s egyöntetűvé tenni. Az a hallgató nyert főlvételt, aki középszikolai
érettségi bizonyítvánnyal rendelkezett, ugyanakkor az oktatás első évét a tangazdaságban kellett eltöltenie. A
gyakorlati oktatás egységesítésével *Darányi Ignác* a képzés gyenge pontjait igyekezett főlészámolni. A féléves
vizsgarendszert kollokvium és szigorlat váltotta föl. Végbizonyítvány helyett oklevelet kaptak a végzett
hallgatók.

Az oktatott tantárgyak 10 főcsoportba tartoztak, melyek a következők: természetrajz, természettan-veg-
tan, műszaki ismeret, növénytermelés, állattenyésztés, állatorvostan, üzemtan, közgazdasági és jogi
ismeretek, erdészet, egyéb (kertészet, szőlőművelés, kihalatok tenyésztése). Ez a tanterv lényegében nem
változott 1944-ig. Az oktatásba szervesen illeszkedtek a különböző gyakorlati foglalkozások, amelyek
magukba foglalták az ún. alapozó tárgyakat, az alkalmazott mezőgazdasági ismereteket, s a tényleges
mezőgazdasági termelés elsajátításához szükséges „fogásokat”. Az akadémiai rangra emelt intézmény iránt
országosan megnőtt az érdeklődés, ami az egyre *színvonalasabbá* váló oktatói munkának tulajdonítható. Évről
évre növekedett a hallgatóság létszáma, s az ország legtávolabbi részeiből is jöttek Debrecenbe tanulni.
1911-ben már hét tanári katedrája volt az intézménynek, úgymint: növénytermelési, föld- és ásványtani,